

A műszaki szakterületen tervezett osztott katalogizálás jelenlegi helyzete, a fejlődés irányai és a megvalósítás feltételrendszere

Fejlesztési tanulmány*

A magyar felsőoktatás, és ezen belül a felsőoktatási könyvtárak, továbbá az ezekkel szervesen összefüggő rendszert alkotó nemzeti könyvtár és országos szakkönyvtárak fejlesztését célzó, világbanki hitelre épülő fejlesztési projekt megalapozására számos fejlesztési tanulmány készült és készül. Ezek egyikét adja most közre folyóiratunk, abban a meggyőződésben, hogy a tanulmány tárgyát képező osztott katalogizálási rendszer mind modellként, mind szolgáltatásával számot tarthat a tudományos és műszaki tájékoztatás művelőinek és használóinak érdeklődésére.

Bevezetés

A műszaki könyvtárak **osztott katalogizálási rendszere** (a továbbiakban OSZKÁR) *nem újonnan induló projekt, sőt nem is újonnan létrejött rendszer; fejlesztéséről 1988-ban jött létre az első megállapodás; a rendszer formálisan 1989-ben alakult meg, 1990 és 1992 augusztusa között pedig végbement a rendszer számítástechnikai és könyvtári kifejlesztése.*

A jelentős erőfeszítéseket és erőforrásokat igénylő *további fejlesztést* a következő körülmények tették/teszik szükségessé:

a) Az oktatás és a kutatás korszerűsítése a hozzáférhető információk kínálatának gyors ütemű fejlesztését, ez pedig a felsőoktatási könyvtárak, a nemzeti könyvtár és a kutatást kiszolgáló más (kutatói, korábbi terminológia szerint tudományos) könyvtárak *együttműködését és összehangolt rendszerkénti működését* tételezi fel.

b) A *felsőoktatási könyvtárak technológiai fejlesztése* meggyorsult, és várhatóan tovább gyorsul.

c) A jelzett időszakban kialakult, illetve a jelenleg kialakuló, *könyvtárankénti, integrált számítógépes rendszerek összekapcsolása* egy osztott katalogizálási rendszerben az eddigiektől eltérő szervezési és számítástechnikai megoldásokat tételez fel az osztott katalogizálás jelentős előnyeinek hasznosítása érdekében.

* A Művelődési és Közoktatási Minisztérium könyvtári osztálya felkérésére készült tanulmány *A felsőoktatást szolgáló könyvtári hálózat korszerűsítési terve* c. világbanki projekt előkészítése céljából.

d) Bebizonyosodott, hogy az OSZKÁR eredményes működéséhez a jelenlegi *távközlési kapcsolatoknál* gyorsabb fizikai hálózatokhoz való kapcsolódásra van szükség.

e) Az OSZKÁR-ban részt vevő és e tekintetben számításba jövő *felsőoktatási könyvtárak gyűjtőkörének változásai* többirányú fejlesztést indokolnak.

f) Tovább fejlődött, és új lehetőségekkel bővíthető az *információs szolgáltatás technológiája* (hagyományos offline megoldások háttérbe szorítása, CD-ROM technika).

g) Gyakorlati szükségletként merül fel mind a részt vevő könyvtárak valamely számítógépes rendszerben létrehozott katalógus adatbázisának, mind a hagyományos katalógusok tartalmának *retrospektív áttöltése/betöltése* az OSZKÁR, illetve a részt vevő könyvtárak katalógus-adatbázisaiba.

Mindezekből következően a rendszer átalakítására, további fejlesztésére van szükség.

1. Az osztott katalogizálás (OSZKÁR) helyzete

1.1 Az OSZKÁR létrejötte és eredeti koncepciója

Az OSZKÁR eredetileg a következő *hat könyvtár* részvételével jött létre (a ma is létező, de megváltozott nevű könyvtárak mai nevét említve):

Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára
(BMEKK)

ÉTK-Építésügyi Könyvtári és Dokumentációs Alapítvány

Ipari Informatikai Központ – Ipari Szakkönyvtár*

Miskolci Egyetem Központi Könyvtára (MEKK)

Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár – Országos Műszaki Könyvtár (a rendszer központja; továbbiakban: OMK)

Veszprémi Egyetem Központi Könyvtára (VEKK).

A csillaggal megjelölt könyvtár rövidesen kivált az OSZKÁR-ból, majd meg is szűnt. Az MEKK bejelentette, hogy aktív (katalogizáló) könyvtárként kilép az OSZKÁR-ból. Más könyvtárak csatlakozási szándékukat jelezték, vagy információkat kértek ennek mérlegelésére, de az OSZKÁR vezető szerve (az OSZKÁR Tanácsa) további könyvtárak felvételét a rendszer üzemszerű működésének megindítása utánra ütemezte.

Az OSZKÁR létrehozását az osztott katalogizálás (kooperatív katalogizálás, shared cataloguing) révén elérhető alábbi *előnyök* indokolták:

a) Az osztott katalogizálás olyan, online elérhető adatbázist hoz létre, amelynek használata révén az olvasó (információhasználó) a rendszer bármely pontján az összes részt vevő könyvtár katalógusában kereshet, a részt vevő könyvtárak egyesített állományát használhatja. A könyvtárak állományának kölcsönös áttekinthetősége javítja az állományok hasznosítását, a könyvtárközi kölcsönzési és másolatküldési szolgáltatásokat.

b) A számítógépes, online katalogizálásnak és információkeresésnek a hagyományos megoldásokhoz képest mutatkozó, olvasót és könyvtárost egyaránt érintő előnyei ugyan könyvtáranként (tehát nem „osztottan”) létrehozott rendszerek esetén is fennállanak, de a fejlesztés mind ráfordításait, mind minőségét tekintve sokkal eredményesebb az erők összpontosításával.

c) A közös szabványok, szabályzatok és segédletek alkalmazásával végzett munka nemcsak a részt vevő könyvtárak munkáját teszi egyszerűbbé, hanem az olvasók eligazodását is segíti.

d) A rendszer hasznosíthatja rajta kívül álló rendszerek, könyvtárak, bibliográfiák (egyebek között a Magyar Nemzeti Bibliográfia) adatbázisait, úgy, hogy ezeket csak a rendszer egyetlen pontján kell igénybe venni, ami gazdaságos és egyszerűbb megoldást jelent, mintha ezt könyvtáranként kellene lehetővé tenni.

e) A katalogizálás (és az osztályozás/indexelés) munkaigénye csökken, mivel az osztott katalogizálásban részt vevő könyvtáraknak mindenkor csak egyszer kell egy beszerzett kiadványt katalogizálniuk, az ugyanazon kiadványt beszerző többi könyvtár a már létrehozott rekordot használhatja.

A fizikai (távközlési) hálózattal összekapcsolt könyvtárakban könyvtáranként végzett katalogizálás és az egymás adatbázisaiban transzparenson (virtuálisan egyszerre az összes adatbázisban) végzett információkeresés, illetve egymás rekordjainak másolása a katalogizálás során jelenti az osztott katalogizálás központi adatbázist létrehozó módszerének alternatíváját. Ez azonban – még hátralevő fejlesztések elvégzése után is, legalábbis a mai technológiai fejlettséget, a „nyílt rendszerek összekapcsolásának” helyzetét figyelembe véve – csak az azonos alkalmazói szoftvert használó könyvtárak esetében lenne lehetséges, és nyújtaná az osztott katalogizálás előnyeit, a közös besorolási adattárak alkalmazásának és a központi, egységesítő ellenőrzés lehetőségének kivételével.

Az OSZKÁR fejlesztése – figyelembe véve az osztott katalogizálás előnyeit, a technológiai fejlettség akkori színvonalát a részt vevő könyvtárakban, továbbá a külföldi tapasztalatok jelentős részét – abból a koncepcióból indult ki, hogy a részt vevő könyvtárak katalogizáló munkája

központi adatbázist hoz létre, amely – közös (könyvtáranként csak kiegészített) besorolási és egyéb adatok alapján, illetve információkereső nyelven végzett kereséssel – szolgál az egyes könyvtárak katalógusaként és egyben az OSZKÁR (tehát a legfontosabb műszaki könyvtárak) közös katalógusaként;

valahányszor egy részt vevő könyvtár egy újonnan beszerzett kiadványt (könyvet, ill. a résztvevők közötti megállapodás szerinti más monografikus kiadványt) katalogizál, akkor a közös adatbázisban vagy új tételt, rekordot hoz létre, vagy – ha a kiadványt más részt vevő könyvtár már katalogizálta – saját adatainak hozzáadásával csatlakozik a már létező rekordhoz; minden résztvevő az OSZKÁR adatbázisában katalogizál minden általa beszerzett monografikus kiadványt. (Az időszaki kiadványok esetében hasonló megoldás alkalmazható, de csak a későbbiekre volt tervezve.)

A bevezetésben említett és még kifejtendő tényezők folytán (lásd 1.3 és 1.4) e koncepciót módosítani kellett.

1.2 Az OSZKÁR fejlesztése, eredményei

Az OSZKÁR fejlesztése során az alábbi főbb eredményeket érték el (számottevő nemzetközi – UNDP/ UNESCO – és hazai – OTKA, IIF – támogatással):

a) Beszerették és a rendszer központi számítógépén – az OMK-ban – installálták a Datenbank-Informationssysteme GmbH (DABIS) cég osztott katalogizálásra alkalmas BIS szoftverjének (Bibliotheks Informationssysteme) a magyar nyelv sajátosságaira adaptált változatát.

b) Kidolgozták a rendszer igényeit (amelyeket az alábbiakban említendő szabályzatok és specifikációk foglaltak össze), és ennek alapján generálták az OSZKÁR rendszerét, és létrehozták adatbázisát.

c) Létrehozták az OSZKÁR terminálhálózatát az OMK-ban, és specifikálták a szükségleteket, illetve biztosították a fedezetet a részt vevő könyvtárak terminálos, távközlési csatornákon át (X.25-ös csomagkapcsolt hálózat) tervezett csatlakozásához.

d) Megtervezték és egyeztették az OSZKÁR gyűjtőkörét, vagyis az adatbázis tartalmát. Specifikálták a rendszer jelkészletét, kidolgozták és egyeztették a rendszer katalogizálási szabályzatát, adatelem-specifikációját, folyamatainak leírását, az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) speciális alkalmazásának szabályzatát, az indexelési szabályzatot, az OSZKÁR tezauruszt (szabad tárgyszavak kiegészítő használatát feltételező makrotezausz szinten) és több más csatlakozó szabályzatot és specifikációt.

e) Létrehozták és szerkesztették a testületek egységesített neveinek, névváltozatainak és névváltozásainak besorolási adattárát (authority fájlt), a Magyar Nemzeti Bibliográfia és külföldi adattárak felhasználásával, ill. létrehozták az ETO-jelzetek besorolási adattárát, és megkezdték annak a jelzetek magyar fogalom meghatározásaira is kiterjedő szerkesztését.

f) Olvasói segédleteket készítettek a rendszer online használatához, és specifikálták a rendszer offline szolgáltatásait.

g) Konvertálták és betöltötték az adatbázisba az OMK korábban létrehozott számítógépes katalógus-adatbázisát (több mint 27 000 bibliográfiai rekordot és a megfelelő járulékos rekordokat), amely 1982-ig visszamenőleg tartalmazta a könyvállomány katalógusát. A mai napig ez a szám közel 40 000 bibliográfiai rekordra nőtt. Megindították az online katalógus használatát.

h) Létrehozták és működtették az OSZKÁR szervezetét: vezető szervként az OSZKÁR tanácsát (a részt vevő könyvtárak vezető képviselőiből, megfigyelőként bevonva néhány, az OSZKÁR-on kívüli, de az együttműködésben érdekelt könyvtár képviselőjét), az OSZKÁR fejlesztésének szakértői munkacsoportját, az OSZKÁR fejlesztő teamjét és az adatbázis fájljainak központi szerkesztősegeit.

i) Kapcsolatot tartottak fent az egyik legnagyobb, szintén a BIS szoftvert használó német osztott katalogizálási rendszer (Südwestdeutscher Bibliotheksverband) központjaként működő Universitätsbibliothek Konstanz munkatársaival, a tapasztalatok átvétele és konzultációk céljából.

j) Előkészítették az OMK-n kívüli, többi részt vevő könyvtár bekapcsolódását: az általuk végzett folyamatos katalogizálás megkezdését az OSZKÁR adatbázisában, ill. vizsgálatokat végeztek e könyvtárak számítógépes katalógus-adatbázisainak az OSZKÁR-ba való visszamenőleges betöltési lehetőségeiről.

Az OMK-n kívüli részt vevő könyvtárak tényleges bekapcsolódására a tervezett időpontban (1992 végén) már nem került sor, mert az 1.3 alatt említendő változások új helyzetet teremtettek, és – még említendő megfontolások nyomán – arra készítették a központi szerepet betöltő OMK-t, hogy más alkalmazói szoftverre, az Ex Libris cégnek (Izrael) a BMEKK és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára által már alkalmazott ALEPH szoftverjére térjen át a BIS-ről. Ez jobb feltételeket teremt a többi könyvtár bekapcsolódásához, de beszerzése, fejlesztése és adaptálása az OMK saját szükségletei mellett az osztott katalogizálás feltételeihez (a hardver egyidejű cseréje mellett) 1993-at és 1994 egy részét igénybe veszi.

1.3 Az eredeti koncepció módosítását szükségessé tevő tényezők

Az OSZKÁR fejlesztési időszakában bekövetkezett, a koncepció módosítását szükségessé tevő változások közül az volt a döntő, hogy – a korszerű könyvtári rendszertechnológia egyre általánosabb gyakorlatát követve – csaknem minden részt vevő könyvtár saját, integrált, az egyszeri input sokrétű hasznosítására épülő, legalább az állománygyarapítás adminisztrációjára és „előkatalogizálási” feladataira, a katalogizálásra és annak kisegítő műveleteire, az online információkeresésre (OPAC), a kölcsönzés adminisztrációjára és esetleg az időszaki kiadványok (folyóiratok stb.) részegységeinek (köteteinek, füzetek) érkeztetésére kiterjedő könyvtári rendszert kívánt bevezetni.

A könyvtárankénti integrált rendszerek és az osztott katalogizálás korántsem zárják ki egymást. A koncepciónak mégis módosulnia kell, mert

- ▶ az integrált rendszerek könyvtárankénti katalógus-adatbázisokat tételeznek fel (az osztott katalogizálás fenntartása esetén nem a közös katalógus-adatbázis helyett, hanem mellette);
- ▶ a könyvtárankénti katalógus-adatbázisoknak és a közös adatbázisnak „egymásból” kell létrejönniük;
- ▶ e követelmények optimálisan a katalogizálási adatok online letöltésével vagy feltöltésével teljesíthetők, amihez viszont azonos szoftverre van szükség;
- ▶ nehézségeket okoz az információkeresést segítő kompatibilis besorolási/keresési fájlok (authority fájlok) közös és könyvtárankénti használata;
- ▶ a könyvtárankénti állománygyarapítási és az osztott katalogizálásra épülő katalogizálási alrendszerek összekapcsolása problémákat okozhat.

Mindezek a nehézségek konkrétan jelentkeztek is a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárát (BMEKK) illetően, mivel a BMEKK saját integrált rendszert hozott létre, és ennek céljaira az OSZKÁR alkalmazói szoftverjétől, a BIS-től eltérő szoftvert szerzett be. Mindebből le kellett vonni a megfelelő szervezeti és technológiai következtetéseket.

Új helyzetet teremtett a részt vevő egyetemi könyvtárakban – a korábbi, szakosított műszaki feladatkör helyetti és melletti új egyetemi feladatok, az igazi „universitas” irányába mutató fejlődés miatt – végbement *gyűjtőkori átalakulás*. Ettől nem függetlenül e könyvtárak egyéb irányú együttműködések/hálózatok iránt is érdeklődni kezdtek. Természetesen ebből az OSZKÁR-nak is következtetéseket kell levonnia, mind a résztvevők köre, mind a tárgyköri feldolgozás eszközei tekintetében.

A fejlesztés időszakában és az online katalógus használata során bebizonyosodott, hogy *felesleges az offline produktumok: katalóguscédulák és – különösen – a COM (mikrofilmlapos) katalógusok szabványának megfelelő előállítására fordított nagy energia, ehelyett az online rendszer tökéletesítésére és az adatbázis korszerűbb formájú terjesztésére célszerű törekedni.*

1.4 Az OSZKÁR jelenlegi koncepciója

Az OSZKÁR koncepciójának fő vonalai – az eredeti célok változatlan fenntartása, de az eredeti módszerek lényeges módosítása mellett – a következők:

a) Az OSZKÁR a könyvtárközi/hálózati együttműködés szempontjából *részt vevő és használó könyvtárakat különböztet meg*, amelyek közül a használó könyvtárak állománya nincs jelen az OSZKÁR adatbázisában, e könyvtárak tehát csak használják az OSZKÁR online katalógusát. Természetesen az OSZKÁR résztvevői is használhatják e könyvtárak/hálózatok online katalógusait.

A *részt vevő könyvtárak állománya megjelenik az OSZKÁR közös adatbázisában, és a katalogizálást az OSZKÁR közös előírásai szerint végzik. Résztvételük módját illetően az OSZKÁR változatokat ajánl fel, attól függően, hogy*

- ▶ elsődlegesen saját adatbázisukban, vagy a közös adatbázisban kívánnak-e katalogizálni,
- ▶ szoftverjük azonos-e az OSZKÁR adatbázisának építésére alkalmazott szoftverrel, ill. azzal milyen kommunikációra képes.

b) Az OSZKÁR továbbra is elsődlegesen a magyar *műszaki könyvtárak osztott katalogizálási rendszere*; neve sem változik. Tekintettel azonban arra, hogy

- ▶ egyes részt vevő felsőoktatási könyvtárak *gyűjtőköre változik*, ill. regionális könyvtárközi együttműködések alakulnak ki,
- ▶ bővül az OSZKÁR által használt *ALEPH szoftvert alkalmazó könyvtárak köre*,
- ▶ az OSZKÁR *szabályrendszere és segédletei túlnyomórészt alkalmasak*, vagy alkalmassá tehetők más jellegű könyvtári állományok katalogizálására is,

az OSZKÁR felkészül arra, hogy lehetővé tegye és *szorgalmazza a megváltozott, szélesebb gyűjtőkörű felsőoktatási könyvtárak „bennmaradását”, ill. csatlakozását, valamint rokon területen működő más könyv-*

tárak csatlakozását – természetesen a műszaki gyűjtőkörű, ill. főgyűjtőkörű könyvtárak mellett.

c) Az OSZKÁR szakmai koncepciója a rendszer *széles körű használatára, mégpedig az online igénybevitel fejlesztésére és az adatbázis terjesztésére* épül. Mindennek érdekében

- ▶ javítja igénybevitelének *távközlési feltételeit*,
- ▶ a társkönyvtárak bekapcsolódása és legalább állományuk jelentős részének betöltése után létrehozza és terjeszti a közös állomány rendszeresen kumulálандó *CD-ROM adatbázisát*,
- ▶ rendszeres szolgáltatásként nem, csak külön megállapodás alapján állít elő az adatbázis egészére, vagy teljes növekményére kiterjedő offline produktumokat.

2. A fejlesztés irányai

2.1 A részvételi lehetőség fejlesztése, változatai

Az OSZKÁR az osztott katalogizálásban való részvétel módját illetően olyan fejlesztést kíván végrehajtani, amely a *részvétel számos változatát* teszi alkalmazhatóvá. Ezek az alábbiak:

a) A részt vevő könyvtár *az OSZKÁR adatbázisában katalogizál, és saját katalógus-adatbázist sem integrált rendszer részeként, sem attól függetlenül nem hoz létre*, tehát távközlési úton használja az OSZKÁR adatbázisát saját, ill. közös katalógusként. Ez a megoldás az eredeti koncepciónak felel meg (bár az sem szorított kizárólag erre). Átmenetileg, vagy hosszabb ideig olyan könyvtárak használják majd, amelyek nem tudnak, ill. nem akarnak saját, számítógépes katalogizálási, vagy integrált könyvtári rendszert létrehozni, de élni akarnak mind a számítógépes feldolgozás és információkeresés, mind az osztott katalogizálás előnyeivel.

b) A részt vevő könyvtár *az OSZKÁR adatbázisában katalogizál, de onnan mind az általa létrehozott rekordokat, mind azokat a rekordokat, amelyek általa katalogizálандó dokumentumot írnak le, és már léteztek az adatbázisban (amelyekhez tehát csak lelőhelyadatait kapcsolta), online letölti saját katalógus-adatbázisába*, legyen az autonóm, vagy integrált rendszer eleme (ehhez azonos, ill. transzparensen kommunikálni képes szoftver szükséges).

c) A részt vevő könyvtár *az OSZKÁR szabályai szerint, és segédleteit, kiegészítő fájljait lehetőség szerint alkalmazva, de saját katalógus-adatbázisában katalogizál. Ennek során azon katalogizálандó kiadványok rekordjait, amelyek már jelen voltak az OSZKÁR adatbázisában, onnan online másolja; az általa készített rekordokat, és az átmásolt, illetve az általa készített bibliográfiai rekordokhoz csatolандó lelőhelyadatait*

pedig online „feltölti” az OSZKÁR adatbázisába (ehhez is az OSZKÁR-éval azonos, ill. azzal transzparen- sen kommunikálni képes szoftver szükséges).

d) A részt vevő könyvtár az OSZKÁR adatbázisá- ban katalogizál, és az OSZKÁR offline letöltés céljaira, megállapodás szerinti időszakossággal csere- (export- import) formátumban szolgáltatja a legutóbbi export óta az OSZKÁR adatbázisában a részt vevő könyvtár leltéradatdataival ellátott rekordok fájljait, amelyeket a részt vevő könyvtár bevisz saját – integrált rendszeren belüli vagy autonóm – katalógus-adatbázisába. Ez a megoldás nehézkesnek látszik, de valójában – a kon- verzió egyszeri megoldása után – nem az. Előnye, hogy a részt vevő könyvtár elvben *tetszőleges szoft- vert használhat*, és mégis hasznosíthatja az osztott katalogizálás előnyeit. Nem véletlen, hogy az Egyesült Államokban a könyvtárak jelentős része katalogizál az OCLC és más nagy osztott katalogizálási központok adatbázisaiban, miközben a letöltött adatokat hasz- náló saját, integrált rendszere van.

e) Végül itt utalunk rá, hogy – bár e megoldás az osztott katalogizálás eredeti, központi adatbázist felté- telező elvétől eltér – *részvételeként elképzelhető, sőt a jövőben bizonyára részvételi alternatívává válik az OSZKÁR szabályai szerint és segédleteinek felhasználásával készülő, és az OSZKÁR bármely pontjáról transzparen- sen elérhető független („egy könyvtár”) adatbázisok építése* is (lásd még az 1.1 szakaszban, az osztott katalogizálás előnyeinek felsorolását köve- tően).

A fenti változatok technikai feltételeivel a 3.1 fejezet foglalkozik.

2.2 Alkalmazkodás a gyűjtőköri változásokhoz

A részt vevő könyvtárak gyűjtőkörének változásai, illetve a rokonterületi, vagy éppenséggel távolabb álló gyűjtőkörű könyvtárak bevonása nem jelent megoldha- tatlan problémákat, és nem áll ellentétben az osztott katalogizálás koncepciójával. Ha áttekintjük az *osztott katalogizálásnak az 1.1* alfejezetben felsorolt előnyeit, nyilvánvalóvá válik, hogy *ezek nem csak azonos, viszonylag szűk tematikai területen működő könyvtá- rakra nézve* (tehát pl. műszaki könyvtárakra) *igazak*.

Az ott felsorolt előnyök közül leginkább az „egy művet csak egyszer kell katalogizálni” előny csorbul heterogén gyűjtőkör esetén, hiszen természetesen *kisebb a heterogén gyűjtőkörű könyvtárak állományá- nak átfedődése*. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy ez az előny elvész, mert különösen az állomá- nyok magyar nyelvű, ill. interdiszciplináris témájú ré- szei tekintetében az *átfedődések számottevőek, és emellett megmaradnak régi, ill. kialakulnak új temati- kus csomópontok*. Emellett ez korántsem a legfonto- sabb előny.

Az OSZKÁR szabályzatai, segédletei, külső és belső *kisegítő fájljai* csak csekély változtatást igényelnek

tematikai okok miatt. Kivételt az osztályozás és indexe- lés jelent, bár az Egyetemes Tizedes Osztályozás és annak alkalmazása az OSZKÁR-ban nem okoz a gyűjtőkör változásával kapcsolatos problémákat, ha eltekintünk a besorolási adattárak (authority fájlok) szerkesztésének általában is némileg bonyolultabbá váló feladataitól. A legtöbb megoldásra váró probléma azonban a természetes nyelvet alkalmazó információ- keresési eszközök, így az OSZKÁR *teaurusza* és annak alkalmazása terén jelentkeznek. Az e tekintetben megoldandó feladatok részleteit és a lehetséges válto- zatokat a 3.3 fejezet tartalmazza.

Más problémát a gyűjtőköri változások nem jelente- nek, sőt az OSZKÁR egyesített gyűjtőkörének bővü- lése a szakismeretek integrálódása és a szakirodalom ismert szóródási jelenségei mellett kifejezetten elő- nyös is.

2.3 Az adatbázis hozzáférhetőségének javítása

A csomagkapcsolt adatátviteli hálózat és általában a távközlés fejlődése, a felhasználók informatikai kultú- rájának és technológiai felkészültségének javulása javítja az adatbázis online használatának esélyeit, különösen akkor, ha az OSZKÁR adatbázisának mint könyvtári katalógusnak díjtalan használatát fent tudjuk tartani. Mindazonáltal nyilvánvaló, hogy lesznek olyan felhasználók, illetve felhasználókat kiszolgáló könyvtá- rak és más intézmények, amelyeknél a használat aktivitása, gyakorisága kedvezőbbé, illetve kifizető- dőbbé teszi az adatbázis távközlés nélküli használatát. Az offline produktumok (listák, cédulák, COM) előállí- tása és használata egyaránt nehézkes; használatuk során a számítógépes katalógus használati előnyei- nek többsége elvész.

Ezek az okok egyértelműen szükségessé, ill. kedvez- zőbbé teszik az OSZKÁR-adatbázis CD-ROM-változa- tának kifejlesztését, és a gyakorlatban igényelt, szük- séges, és finanszírozható gyakoriságú, kumulált köz- readását. Az első, kísérleti változat – a társkönyvtárak gyakorlati csatlakozásának időpontjától és a retro- spektív adatbevitel fejlődésétől is függően – két éven belül elkészíthető.

Ugyanebbe a körbe tartozik az online elérés *távköz- lési feltételeinek javítása* (amire az osztott katalogizá- lás technikai feltételei kapcsán még visszatérünk), továbbá az OSZKÁR *fokozott népszerűsítése és hasz- nálói segédleteinek széles körű terjesztése* is.

2.4 Az adatbázis retrospektív fejlesztése

Az OSZKÁR adatbázisa e tanulmány írásakor az *OMK állományába 1982-től beszerzett könyvek* (és könyvnek minősített, önálló című periodikumfüzetek, továbbá néhány típusú egyéb monografikus kiadvány) katalógusadatait tartalmazza, kisebb hiányokkal, ame- lyek felszámolása csak rövid idő kérdése. Ezek az

adatok részben az OMK korábban létrehozott, offline előállított gépi katalógusának áttöltéséből, részben már az OSZKÁR adatbázisában végzett katalogizálásból származnak. A besorolási adattárak (authority fájlok) részben ugyanilyen forrásból származnak, részben kifejezetten az OSZKÁR céljaira, együttműködésben végzett munka eredményeként jöttek létre (tezaurusz, testületek nevének besorolási adattára). Az OMK-ban jelenleg *párhuzamosan „élnek” a korábbi cédulakatalógusok és az OSZKÁR adatbázisa.*

Ami a többi részt vevő, ill. érdeklődő könyvtárat illeti, ezeknek kivétel nélkül *jelentős cédulakatalógusai és emellett többé-kevésbé jelentős katalógus-adatbázisai vannak, eltérő formátumokban (leggyakrabban a mikro-CDS/ISIS, illetve az ALEPH szoftverek alkalmazására alapozva).*

Nyilvánvaló, hogy távlatilag – de mielőbb – arra lenne szükség, hogy *a részt vevő könyvtárak monográfiaállományának katalógusa egységesen az OSZKÁR adatbázisának (és ezáltal a részt vevő könyvtárak adatbázisainak) részévé válják, legalább 1982-ig – a jelenleg hatályos katalogizálási szabványok alkalmazásának kezdetéig – visszamenően, de minél előbbi időpontban a teljes állományra kiterjedően (ha – célszerűen – nagymérvű selejtezések után is).* Mindez mind technikailag, mind a katalógus-szerkesztést illetően igen nagy feladatot, gondosan tervezendő és kivitelezendő feladatot hárít az OSZKÁR-ra és résztvevőire. A jelenleg létező adatbázisok rendszerek közötti konverziója a közeli, a retrospektív gépi rekatalogizálás (divatosabban: a retrospektív konverzió) a nem távoli jövő feladata.

2.5 Hálózatközi együttműködés

Az OSZKÁR nem lép és nem is léphet fel azzal az igénnyel, hogy a Magyarországon számítógépes katalogizálást végző könyvtárak többségének rendszerévé válják. Működési területének középpontjában – amint arra utaltunk – a műszaki és rokon gyűjtőkörű könyvtárak maradnak, jóllehet a gyűjtőkör, főként a részt vevő felsőoktatási könyvtárak miatt, kiegészül. Másfelől viszont kétségtelen, hogy a hazai olvasók számára az optimum a minél több – ha nem is az összes – kutatói könyvtár állományában egyszerre, vagy könnyű „váltásokkal” végezhető információkeresés lenne. Ez a cél közelebb hozható az osztott katalogizálási rendszer(ek) és az önállóan, vagy hálózatban működő könyvtári rendszerek hálózati összekapcsolásával. Az ehhez szükséges technikai, szervezési és könyvtári feltételek létrehozása az OSZKÁR-nak – is – lényeges, de a hálózatok kialakulatlansága folytán – a távközlési követelményeken kívül – nehezen konkretizálható fejlesztési feladata.

3. A megvalósítás feltételei

3.1 Hardver, szoftver, interfészek

Az OSZKÁR működéséhez szükséges *hardver a központi adatbázis céljaira* rendelkezésre áll. Az 1993-ban beszerzett IBM RISC System 6000 Model 580 számítógép *AIX (IBM-UNIX) operációs rendszer* alatt működik, és egyben az OMK integrált rendszerét is kiszolgálja. Mind a számítógép, mind az operációs rendszer – ha feltételezzük a menet közben szükséges fejlesztéseket (tárolókapacitás bővítése, távadatfeldolgozással kapcsolatos fejlesztések stb.) – várhatóan évekig teljesíteni tudja az OSZKÁR-ral kapcsolatos központi feladatokat.

A részt vevő könyvtárak hardverszükséglete az első kategóriát illetően (akik nem tartanak fent önálló katalógus-adatbázist) csak egy, vagy több, megfelelő *emulációs programmal terminálként működő személyi számítógép*, amellyel mind az input-műveletek elvégezhetőek, mind pedig az OSZKÁR adatbázisa információkeresési célokra használható a megfelelő távközlési csatornák igénybevételével (lásd 3.2). Természetesen ugyanez vonatkozik az OSZKÁR-t csupán információkeresésre használó, *nem részt vevő könyvtárakra és más használókra is.*

Az OSZKÁR adatbázisából online letöltő, vagy az OSZKÁR adatbázisába online feltöltő könyvtárak hardverjével és rendszerszoftverjével szembeni feltétlen követelmény, hogy az ALEPH szoftver használatát lehetővé tevő számítógépet és operációs rendszert alkalmazzanak. A termináloknak (illetve az emulációs programnak) emellett kezelhetővé kell tenniük az OSZKÁR jelkészletét is.

Végül, az *OSZKÁR adatbázisában katalogizáló és onnan offline letöltő könyvtárak* termináljaival szemben az igények ugyanazok, mint az első kategória esetén. Ami számítógépüket és operációs rendszerüket illeti, a követelményeket nem az OSZKÁR, hanem *saját rendszerük és alkalmazói szoftverük* határozza meg.

Az alkalmazói szoftverekkel szembeni követelmények az 1.4 fejezetben és a fentiekben mondottakból lényegében következnek. Mind az OSZKÁR két legnagyobb állományú alapító résztvevőjének adottságai, mind a nagy, budapesti műszaki és tudományos gyűjtemények és a vidéki felsőoktatási könyvtárak egy részének kompatibilitására való törekvés, mind e szoftver kétségtelen előnyei és fejlesztési iránya miatt, az *OSZKÁR alkalmazói szoftverként az Ex Libris cég ALEPH szoftverét használja, jelenleg és a belátható jövőben.* Ez meghatározó a saját adatbázist nem építő, illetve a saját rendszerükbe online letölteni, vagy onnan online feltölteni kívánó részt vevő könyvtárak számára. Az OSZKÁR adatbázisában katalogizáló és onnan offline letöltő könyvtárak éppen azért „kerülnek” ebbe a kategóriába, mert alkalmazói szoftverük nem

azonos az OSZKÁR-éval, következésképpen, ha alkalmazói szoftverük lehetővé teszi az OSZKÁR adatbázisából származó, megfelelő csereformátumban átadott katalógustételek konverzióját, és egyébként megfelel céljaiknak, e szoftverek alkalmasnak mondhatók az OSZKÁR-ban való részvételre, jóllehet az online letöltés lehetősége nélkül. Itt megemlítendő azonban az is, hogy a szoftver adottságai befolyásolhatják az OSZKÁR-ban való részvétel előnyeinek teljes hasznosíthatóságát, pl. ha a szoftver nem alkalmas gépi besorolási adattárak (authority fájlok) kezelésére és automatizált használatára, akkor az OSZKÁR authority fájlljai csak közvetve, a bibliográfiai rekordok egységesítése révén hasznosíthatók az illető könyvtárakban, a saját rendszerben végzett információkeresés során azonban az authority fájl mint eszköz nem áll rendelkezésre.

Az (egyaránt ALEPH szoftvert használó) könyvtárak *rendszerparamétereinek egyeztetésére* az adatelemekeket illetően a feldolgozási eszközök fejlesztése kapcsán (3.3) még visszatérünk. Ami a képernyők formáját és feliratait, a támogató magyarázatok (a „help”-ek) szövegét, a parancsok kódjait, és a rendszer üzeneteinek szövegét illeti, az egyeztetés a hazai ALEPH-használók körében folyamatban van. Az OSZKÁR-ban természetesen a minél teljesebb összhang a kívánatos és kényelmes a rendszer használói számára, de ez nem feltétlen szükségszerűség.

A hardverről, operációs rendszerről és alkalmazói szoftverről mondottak – az alábbiaktól eltekintve – úgy foglalhatók össze, hogy az OSZKÁR céljainak eléréséhez *csak a részt vevő könyvtárak egy részében szükséges számottevő beruházás, ill. fejlesztés.* Az ezzel kapcsolatos szükségletek a részt vevő könyvtárak körének stabil kialakulása, és a részvétel módjának meghatározása után könyvtáranként méretezhető.

A fenti hardver- és szoftverproblémák megoldásánál nehezebb fejlesztési feladatot jelent *a rendszerek csatlakozásának, illesztésének megoldása*, vagyis az ALEPH olyan fejlesztése és adaptációja, ill. olyan *eszközök és módszerek létrehozása, amelyek a közös adatbázisban való katalógizálást, ill. az online és offline letöltést és az online feltöltést lehetővé teszik, az OSZKÁR adatbázisának és a részt vevő könyvtárak integrált rendszereinek sérelme nélkül.* A legfontosabb ezzel kapcsolatos problémák, ill. – részben folyamatban levő – fejlesztések a következők:

- ▶ a könyvtárankénti integrált rendszerek *állománygyarapítási moduljainak* (és az ezekben létrehozott bibliográfiai rekordoknak) az illesztése a közös adatbázisban készülő katalógusrekordokhoz;
- ▶ a bibliográfiai rekordot a közös adatbázisban létrehozó könyvtár *„rekordtulajdonosi” jogainak védelme* minden jogosulatlan javítás, felülírás ellen;
- ▶ *automatikus „duplumellenőrzés”,* vagyis annak megakadályozása, hogy katalógizálás, online fel-

töltés, vagy retrospektív katalógusadatok betöltése során több rekord jöjjön létre ugyanazon könyv (kiadvány) ugyanazon kiadásáról;

- ▶ a részt vevő könyvtáraknak letöltött, vagy azok által feltöltött bibliográfiai rekordokhoz kapcsolódó *besorolási adatrekordok (authority rekordok),* illetve az azokban történő változások *automatikus letöltése* az illető könyvtár adatbázisába;
- ▶ az offline letöltést választó könyvtárak által elfogadható *csereformátum,* vagy csereformátumok létrehozása.

3.2 Távközlés

A részt vevő könyvtáraknak rendelkezésére áll az a lehetőség, hogy a MATÁV *csomagkapcsolt (X.25-ös) adatátviteli hálózatán keresztül* érjék el az OSZKÁR-t. Az eddigi tapasztalatok szerint (bár a kísérletek még folynak) ez a távközlési kapcsolat megfelelő (jóllehet – az alább említendő okokból – nem optimális) az OSZKÁR adatbázisában végzett információkeresés céljaira. Az OSZKÁR-ban végzett *katalógizáláshoz viszont* az X.25-ös hálózat 9600 bps sebessége az OSZKÁR hardver- és szoftveradottságai mellett *lassú.*

Ez a körülmény azt jelenti, hogy a katalógizálás a központi adatbázisban, illetve az online feltöltés és letöltés az X.25-ös hálózat útján nem, vagy csak nehézkesen oldható meg. A megoldást – eltekintve a bérelt vonalak igen drága üzemű használatától – az jelenti, ha mind a központ, mind a részt vevő könyvtárak csatlakoznak az ún. *HBONE-hálózathoz, illetve az üvegszál hálózathoz* (amely a HBONE-hálózattal és az X.25-tel is – legalábbis a tervek szerint – kapcsolódik). A csatlakozással kapcsolatos költségek az OSZKÁR fejlesztési költségeinek jelentős tételét képezik.

3.3 A feldolgozási eszközök

Az azonos katalógizálási szabályok, kompatibilis rendszerparaméterek, közös, vagy részben közös információkereső nyelvek, nemcsak az OSZKÁR – említett – előnyét jelentik, hanem egyben fejlesztési feladatot is. Az OSZKÁR eredeti változatát és résztvevőit illetően mindezek a szabványok egyeztetve voltak, de *az új szoftverre való áttérés, és a résztvevők körének bekövetkezett és várható változása új egyeztetéseket, ill. fejlesztéseket tesz szükségessé.* Természetesen – a résztvevők körének feltételezett gyarapodása ellenére – viszonylag rövid időn belül bekövetkezik egy olyan időpont, amikor az újonnan csatlakozó könyvtáraknak már adottságként kell elfogadniuk az OSZKÁR adott szabályrendszerét, mert további változtatásokra csak a rendszer összehangolt, egységes fejlesztése során, és viszonylag ritkán lesz lehetőség.

A – bő értelemben vett – *katalógizálási szabályok* (amelyek a bibliográfiai leírás mellett a besorolási adatok formájára és megválasztására, ezen keresztül

pedig a besorolási adattárak szerkezetére is, valamint az online vagy offline megjelenített bibliográfiai tételek adattartalmára, szerkezetére és rendelkezésére is kiterjednek) viszonylag csekély problémát jelentenek, részben a korábbi egyeztetések miatt, részben azért, mert a szabályok a józanság szélső határáig alkalmazkodnak a hatályos magyar szabványokhoz. Probléma inkább más rendszerekkel való találkozási pontokon, így pl. a nemzeti könyvtárnak szolgáltatott adatokat illetően merülhet fel, éppen azon megoldások miatt, ahol – feltételezhetően előremutatóan – *el kellett térni a magyar szabványok néhány maximalista, ill. idejétmúlt szabályától*. Mindemellett az OSZKÁR katalogizálási szabályzatát – az említett változások miatt – át kell dolgozni, és újra kell egyeztetni, a résztvevők stabilizálódó körében. Sajátos problémák adódhatnak a sorozatok keretében megjelenő, illetve többkötetes könyvek katalogizálását illetően, valamint a személyek nevének mint besorolási adatnak a formáját illetően (ahol gyűjtőkörrel kapcsolatos okokból többletigények merülhetnek fel a műszaki könyvtárak egyszerűsített gyakorlatával szemben). Itt említjük még meg, hogy a *jelkészlet* – ha nem is a kódokat, de az alkalmazható jeleket illetően – teljes egyeztetést kíván.

Teljes egyeztetésre szorul a részt vevő könyvtárakkal az *adatelemek specifikációja*, mindenképp az adatelemek (mezők, almezők) köre, részletezése és definíciója. Az *adatelemek körét* a katalogizálási szabályzat, az információkereső nyelvek körének és jellegének egyeztetése, és a közös adatbázisba kerülő csekély számú, adminisztratív jellegű katalogizálási adat (pl. lelőhelyadat) együttes megállapítása lényegében meghatározza: a részt vevő könyvtárak ezen túlmenő adataikat helyileg definiálhatják és rögzíthetik.

Az *adatelemek részletezettsége* tekintetében abból az alapelvből kell kiindulni, hogy a részt vevő könyvtáraknak nem okozhat problémát, ha az adatelemek az OSZKÁR szintjén részletezettebbek, mint a helyi adatbázisban, hiszen az automatizált összevonás általában nem okoz nehézséget az online letöltés, illetve az offline konverzió során. Online feltöltés esetén természetesen ez a lehetőség nem áll fenn; a katalogizáló könyvtár adatelemjegyzéke nem lehet kevésbé részletezett, mint az OSZKÁR-é. Másfelől viszont az OSZKÁR-nak a reális igények határáig a rendszer szintjén is részleteznie kell azokat az adatelemeket, amelyeket egy, vagy több részt vevő könyvtár részletezni kíván. A hívójelek (mezőkódok) tekintetében a minél messzebb menő egyeztetés célszerű, de a rendszer működését csak kisebb mértékben zavarják az esetleges eltérések.

A *folyamatok szabályait* illetően a központi adatbázisban végzett katalogizálás során természetesen a rendszer egészében azonos szabályokat kell alkalmazni, ideértve a rekordkapcsolatok körét és jellegét meghatározó szabályokat is. E szabályokat illetően

csak viszonylag szűk körben lehet egyeztetni, mert az ALEPH adottságai a folyamatok többségét meghatározzák, másfelől pedig a jelen tanulmány készítésekor már létrehozott központi adatbázisban csak korlátozottan lehetségesek strukturális változások. A fejlesztés során mégis ki kell majd dolgozni bizonyos *kompromisszumos és kiegészítő megoldásokat* azon könyvtáraknak a számára, amelyek ehhez ragaszkodnak.

A feldolgozási eszközök fejlesztése terén a legtöbb fejtorést – és feltételezhetően a legnagyobb feladatot – az OSZKÁR fejlesztésének új szakaszában a tárgyköri információkeresés, vagyis az *információkereső nyelvek fejlesztése* jelenti, mindenképp a már többször említett gyűjtőköri változások miatt.

Az információkereső nyelveket érintő eddigi megállapodások, az eddig elvégzett fejlesztés és a létrehozott adatbázisba bevitt adatok fő jellemzői, és az egyes elemek területén mutatkozó problémák és fejlesztési feladatok a következők:

a) Az OSZKÁR tárgyköri információkeresési elképzelései információkereső nyelvek együttesének alkalmazásán nyugszanak. Ha eltekintünk itt a címek és más tárgyköri szempontból releváns bibliográfiai leírási elemek szavainak – könyvek esetében az általánosnál is kisebb értékű, de azért lehetséges – szabad szövegszavas keresésre való használatától, az *OSZKÁR közös információkereső nyelv-együttesének elemei*: az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO), az OSZKÁR tezaurusza, és a terazurusz deskriptorainak kiegészítésére használt szabad tárgyszavak. A központi adatbázis (amely jelenleg az OMK adatbázisával azonos) ugyan jelenleg tartalmaz egy további mezőt angol nyelvű tárgyszavak céljaira, ez azonban csak az OMK céljaira szolgál (amerikai kutatási jelentések tárgyszavainak átvételére), és csak a többi könyvtár kívánságától függően válik a közös adatbázis elemévé, amint a jövőben is minden részt vevő könyvtár tetszőleges információkereső nyelvi elemeket alkalmazhat a közös elemeken felül.

b) Az *ETO alkalmazása* (eltekintve az osztályozó rendszer általános helyzetétől) *nem okoz speciális problémákat* az OSZKÁR fejlesztésének új szakaszában, bár elvileg nem zárható ki olyan könyvtár jelentkezése az OSZKÁR-ban való részvételre, amely (az eddig részt vevő könyvtáraktól eltérően) nem alkalmazta, ill. nem alkalmazza az ETO-t, és amely – a közös adatbázis egysége érdekében – erre rákényszerül az általa létrehozott bibliográfiai rekordokat illetően. Egyébiránt az OSZKÁR-ban alkalmazott *sajátos ETO-megoldások még számottevő fejlesztést igényelnek* (az ETO-jelzetek keresőfájliját előállító, a rendszer fazettás jellegének teljes hasznosítását lehetővé tevő program az új szoftver miatt, az ETO-jelzetek fogalom meghatározásait a besorolási adattár elemeként kereshetővé tevő megoldás pedig a ráfordítandó szellemi munka miatt), de a gyűjtőköri változások az ETO alkalmazását nem, vagy legfeljebb kedvezően érintik.

c) A voltaképpeni problémák a *tezausz és a kiegészítő tárgyszavak* tekintetében merülnek fel. Az OSZKÁR tezausz makrotezausz jellegű, tehát nem megy részletekbe, hanem az osztályozóra bízta, hogy a generikus deskriptorokat milyen mélységben egészíti ki specifikus szabad tárgyszavakkal a közös adatbázisban, illetve milyen kiegészítő indexelést/osztályozást végez a könyvtár saját adatbázisában. A közös adatbázis szabad tárgyszavai formailag erősen, terminológiailag csak az osztályozó lelkiismeretétől függően kontrolláltak (egységesítettek). Az OSZKÁR tezausz *műszaki és határterületi állományok alapján és céljaira készült.*

Az új helyzetben *háromféle megoldás* lehetséges. Ezek közül az első kevésbé javasolható. E „megoldás” szerint az OSZKÁR tezauszát által csak egyetlen generikus deskriptorral „lefedett” témakörű dokumentumokat csak e deskriptorral kell „tezauszszinten” indexelni, és *minden specifikumot szabad tárgyszavakkal kell kifejezni*, formailag szabályozva a tárgyszóalkotást. A másik lehetséges megoldás a *tezausz továbbfejlesztése valamilyen „általános makrotezausz” irányába*, és a jelenlegi indexelési elvek és gyakorlat fenntartása. Végül a harmadik lehetőség a *jelenlegi makrotezausz továbbfejlesztése* a tematikájától nem távoleső területek (pl. mezőgazdaság, közigazdaság) deskriptoraival, és *egy másik makrotezausz kidolgozása az OSZKÁR állományában képviselt, távoleső területek (társadalomtudományok és humaniorák, vagy – ha úgy tetszik – szellemi tudományok) témaköreiben*; a két tezausz párhuzamos használata, és az indexelési elvek és gyakorlat fenntartása. Bármelyik döntés esetén jelentős fejlesztési munkát kell végezni, a lehető legrövidebb idő alatt. A döntést a részt vevő könyvtárak stabilizálódó körében kell meghozni.

3.4 A retrospektív konverzió

A retrospektív konverzió a következő fejlesztési intézkedéseket követeli meg:

a) Ki kell dolgozni a *dumplumellenőrzés* minél teljesebben automatizált módszerét, vagyis azokat az eljárásokat, amelyek lehetővé teszik, hogy a géppel olvasható formában rendelkezésre álló katalógus-adatbázisokból csak azok a bibliográfiai rekordok „töltődjenek be” a központi adatbázisba, amelyek esetében a leírás tárgya nem azonos valamely, az adatbázisban már meglévő bibliográfiai rekord tárgyával (vagyis az illető könyv illető kiadásának katalógustétele az adatbázisban még nem szerepel). Minden más esetben a betöltés csupán a betöltő könyvtár lelőhelyadatait (állományadatait) kapcsolja a közös adatbázis bibliográfiai rekordjához.

b) *Konverziós programokat* kell írni a géppel olvashatóan rendelkezésre álló adatbázisok betöltésére.

c) A cédulakatalógusokban katalogizált állomány gépi adathordozóra konvertálása, szükség szerinti módosítása és betöltése előtt beható *selejteztést kell végezni*, és eredményét át kell vezetni a katalógusokon.

d) *Meg kell határozni a bibliográfiai rekordok adatminimumát és az adatközlés minimum-szabványait.* Az e követelményeknek nem mindenben eleget tevő rekordokat gépi adathordozóra konvertálás és betöltés előtt, vagy – megállapodás szerint – konverzió, ill. betöltés után ki kell egészíteni és módosítani kell (vagyis részleges rekatalogizálást kell végezni).

e) Ki kell választani a *gépi adathordozóra konvertálás rendelkezésre álló technológiái/ajánlatai közül* azt, amely munka- és költségigény, ill. megbízhatóság szempontjából kísérletileg igazolva a legjobb eredményt adja. Az automatizált eljárással nem konvertálható rekordok manuális betöltéséről kell gondoskodni.

f) A retrospektív konverzió és betöltés végrehajtása során és után *„meg kell tisztítani” az adatbázist*, és mindenekelőtt a besorolási adatokat a szükségképpen felhalmozódó hibáktól, következetlenségektől.

3.5 A közreadás és szolgáltatás

Jóllehet az OSZKÁR adatbázis CD-ROM-on hozzáférhetővé tétele – legalábbis „üzemszerűen”, rendszeres kumulációkkal – nyilván nem közvetlen feladat, előkészítése és kísérleti előállításuk aktuálissá válik, ha nem előbb, legalább akkor, amikor az adatbázis tartalmazza majd a BMEKK és az OMK állományának adatait az 1980-as évek elejétől máig. Ezzel kapcsolatos lényeges fejlesztési feladat (a későbbiek előkészítéseként is) az, hogy olyan megoldást találjunk, amely az OSZKÁR ALEPH-alapú OPAC-jához (online public access catalogue; nyilvános online katalógus, a rendszer információkeresési modulja) a lehető leghasonlóbb struktúrát (keresési lehetőségeket, parancsokat, képernyőket stb.) képes produkálni. Nyilvánvaló ugyanis, hogy az olvasóval szembeni jogosulatlan igény lenne megkövetelni, hogy más-más módszerekhez szokjon, ha online keres az OSZKÁR központi adatbázisában, illetve a CD-ROM-változatban. A kísérleti CD-ROM-ot kell felhasználni a rendszeres kiadás népszerűsítésére, piackutatására és példányszámának méretezésére is. A követelmények specifikálását mielőbb célszerű lenne megkezdeni.

Az *online hozzáférés* tekintetében a távközlési feltételek javításának kivételével nem sok a technikai tennivaló. Annál többet kell tenni a használat segítése érdekében. A rendszer támogató, magyarázó szövegei („help”-ek) mellett rövidebb és részletesebb nyomtatott *tájékoztatók sorát* kell elkészíteni és díjmentesen terjeszteni, minden magyar könyvtár és oktatási intézmények, szakmai szervezetek stb. útján) más potenciális használók körében. A tájékoztatóknak mind a

rendszerrel és lehetőségeiről, mind a használat technikájáról felvilágosítással kell szolgálniuk. Emellett közvetlen tanácsadásra is fel kell készülni, mindenekelőtt a technikai feltételek létrehozása tekintetében.

4. Összefoglalás, finanszírozási elképzelések

Az integrált könyvtári rendszerek elterjedése nem teszi feleslegessé, sőt inkább *fokozattan szükségessé teszi az osztott katalógizálást*, amely mindazokat az előnyöket biztosítja, mint az egyes könyvtári rendszerek hálózati összekapcsolása, de ahhoz képest járulékos előnyökkel jár, mind a fejlesztés során, mind pedig a könyvtári állományok hozzáférhetővé tétele tekintetében.

A technológiai és szervezeti változások miatt az *OSZKÁR koncepcióját meg kellett újítani*, mindenekelőtt a könyvtárak részvételének módját illetően, de a részt vevő könyvtárak gyűjtőkörének változásai, és a szolgáltatási követelmények fejlődése miatt is.

A fejlesztési tanulmány *vázolja a fejlesztés területeit és irányait*, kitér a legfontosabb fejlesztési feladatokra/ feltételekre. Nem részletezi a fejlesztés finanszírozásának szükségleteit, mert erre csak a részt vevő könyvtárak körének – ha nem is végleges – kialakulása után lesz lehetőség. Már e pontban is rögzíthető azonban, hogy mind a fejlesztés, mind az osztott katalógizálási rendszer működése *a részt vevő könyvtárak jelenlegi költségvetésén túlmenő támogatást igényel, hazai és nemzetközi forrásokból egyaránt*. A vonatkozó igények – ha nem is egyidejűleg – meglehetősen pontossággal méretezhetőek lesznek.

Beérkezett: 1993. XI. 22-én.

Könyvtörténeti, könyvmuzeológiai posztgraduális képzés

Az **ELTE Bölcsészettudományi Kara** az 1994/95. tanévre könyvtörténeti, könyvmuzeológiai posztgraduális képzést hirdet.

Olyan szakemberek képzése a cél, akik a történeti gyűjteménnyel rendelkező nagykönyvtárakban (nemzeti könyvtár, egyetemi könyvtárak, szakkönyvtárak stb.), egyházi gyűjteményekben, nagy múltú iskolai könyvtárakban, megyei és városi könyvtárak helyismereti gyűjteményeiben és egyéb muzeális gyűjteményekben képesek

- ▶ a kódexekkel, egyéb régi és modern tudományos és irodalmi értékű kéziratokkal,
- ▶ az ősnymtatványokkal, a régi magyar könyvekkel, az antikvákkal, s az egyéb régi és ritka könyvekkel,
- ▶ a kötet-történeti és könyvművészeti szempontból értékes kiadványokkal való foglalkozásra;
- ▶ ezek szakszerű könyvtári és bibliográfiai feltárására, könyvegészségügyi és restaurálási problémáiknak szakszerű intézésére,
- ▶ az ilyen művekből álló gyűjtemények szervezésére, irányítására és kezelésére; s végül
- ▶ e területeken önálló kutatómunka, tudományos tevékenység végzésére.

A képzés 2 éves (4 féléves), posztgraduális, amelyet egyetemi végzettséggel és többévi gyakorlattal rendel-

kezők végezhetnek el; latin nyelvtudás kívánatos. A végzők „*könyvtörténész, könyvmuzeológus*” elnevezésű egyetemi szakirányú végzettséget igazoló oklevelet kapnak. A képzés az ELTE Bölcsészettudományi Kara Könyvtártudományi-Informatikai Tanszékének keretében levelező tagozaton történik, külső szakemberek bevonásával.

Tandíj: félévente 15 000 Ft.

Jelentkezési határidő: 1994. május 15.

A jelentkezéshez szükséges űrlap 8 és 16 óra közt a Bölcsészettudományi Kar Tanulmányi Osztálya Levelező Tagozatán (Piarista köz 1. l. em. 14.) kapható. Ehhez a jelentkező önéletrajza, az egyetemi végzettséget tanúsító oklevél (vagy másolata) és a munkahely javaslata csatolandó. A jelentkezési iratok az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Tanulmányi Osztályának Levelező Tagozatára küldendő:

1052 Budapest, Piarista köz 1.

A jelentkezőket a Könyvtártudományi-Informatikai Tanszék 1994. június végén – július elején felvételi beszélgetésre hívja be; az időpontról az egyetem kb. két héttel korábban értesítést küld.